

memorabilium Index. Basileae, s. a. 8° a⁸ b⁴, A – N⁸ – [24], 205, [3] k. Inicjały.

Def.: utracona ostatnia k.

Opr.: 1559.

NBUW Pal. 889 [k. 3] adl. c v. nr 1, 2.

Cicero M. T. Philippicae orationes XIV in Antonium a Caelio Secundo Curione ... Basileae, apud H. Frobenium et N. Episcopium, 1551.

Adams C-1884. Kawecka-Gryczowa 834.

Prow.: 1. Collegij Vilmensis Soc. Iesu inscriptus catalogo; Bibliothecae Magnae [rękop.]; BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS [piecz.]

Def.: spodnia okładzina rozbita.

Opr.: 1551 superexl. II, rad. 4.

NBUW In 274.

Бібліографія до описів

Adams – Adams H. M. Catalogue of books printed on the continent of Europe, 1501–1600 in Cambridge Libraries. – Cambridge, 1967. – Vol. 1–2.

Baudrier – Baudrier H. D. Bibliographi Lyonnaise... – Paris repr., 1964. – T. 1–12. Tables 1965.

Charabadot – Charabadot R., Bigański R. Katalog paleotypów. – Kyiv: LNB, 1986. [w języku ros.].

Graesse – Graesse J. C. Ph. Tresor de livres rares et precieux... – Dresden, 1859–1869. – T. 1–7.

IA – Index Aureliensis. Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum. – Aureliae Aquensis, 1965.

Szamraj – Katalog paleotypów. – Kyiv: NBUW, 1995. [w języku ros.]

Скорочення

adl.	–	adligat
def.	–	defekt
exl.	–	exlibris
k.	–	karta
piecz.	–	pieczętka
prow.	–	proweniencja
r.	–	rok
rad.	–	radetko
s.	–	strona
v.	–	vide

Галина КОВАЛЬЧУК

Вивчаємо й популяризуємо рідкісні та цінні книги з бібліотечних фондів

(До виходу фототипічного перевидання

книги Д. Братковського «Świat po szczęści przeuzgany»)

Стаття присвячена сучасному фототипічному перевиданню книги видатного українського поета та громадського діяча XVII ст. Данила Братковського «Świat po szczęści przeuzgany» з Краківського видання 1697 р., примірники якого зберігаються в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Фонди стародруків та рідкісних видань великих бібліотек зберігають багато перлин давньої літератури, науки, мистецтва, які не перевидавалися впродовж століть і тому не дуже доступні читачам та дослідникам. Сподіваємось, справжнім подарунком усім, хто цікавиться історією вітчизняної культури, стане фототипічне перевидання збірки епіграмної поезії Данила Братковського «Świat po szczęści przeuzgany».

Ініціатори даного видання – науковий співробітник Волинського краєзнавчого музею Олена Бірюліна та члени Волинського крайового братства святого апостола Андрія Первозванного на чолі з Андрієм Бондарчуком з м. Луцька – у 2002 р. звер-

Ковальчук Галина Іванівна, канд. іст. наук, зав. відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ.

нулися до керівництва Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з пропозицією перевидати єдину збірку Д. Братковського, рідкісне видання 1697 р., примірник якого вони знайшли за каталогом у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ. Але в тому то й сила друкарського верстага – у виготовленні тиражу видання, а не одного примірника, і ніхто завчасно не знає, яка доля спіткає те чи інше видання, і скільки примірників з накладу залишиться. Та й кожен примірник, зазвичай, має власну долю, тобто історію свого побутування в часі і просторі. На якомусь примірнику поставить автограф його автор – письменник чи вчений, на якомусь залишить свої коментарі читач; на давніх примірниках відбилися у вигляді печаток чи бібліотечних штампів відомості про перебування

цих книжок у фондах тих чи інших бібліотек, що може допомогти реконструкції та вивченню історії давніх бібліотек. Тому спеціалісти і не застосовують до стародруків поняття дублетності, таке звичне, коли йдеться про сучасні книжки.

Так чи інакше, але «рідкісного», як вважали колеги з Луцька, видання Д. Братковського 1697 р. виявилось у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського аж 13 примірників, проте це зовсім не применшує його значення. Видання це безумовно цінне, що ми спробуємо довести нижче, і певною мірою (умовно, за класифікацією книгознавців і бібліофілів ХІХ ст.) рідкісне, тим більше, що іншого повного видання поезій Д. Братковського досі не було.

Постать Д. Братковського, на жаль, напівзабута. Данило Братковський – видатний український поет і громадський діяч другої половини ХVІІ ст. Народився на Волині, в Луцьку, у шляхетській родині. Його батько, Богдан Братковський, був старостою Луцького православного братства. Сам Данило навчався в Києво-Могилянській академії (до речі, разом із Семеном Палієм), а пізніше, можливо, в Італії. Після повернення був на службі при польському дворі, обіймав різні посади, брав участь у дипломатичних місіях, зокрема, був секретарем одного з посольств до Москви. Його цілком впевнено можна назвати громадським діячем, близьким до одного з Волинських культурних осередків. Він проводив енергійну боротьбу проти соціальної несправедливості, польської шляхти й католицької експансії. Не маючи підтримки в правобережній денационалізованій шляхті, він шукає допомоги у гетьмана І. Мазепи, з яким зустрівся в Батурині 1700 р. Але те, що він побачив у Лівобережній Україні, розчарувало його і привело врешті-решт до козацьких повстанців на чолі з С. Палієм. Д. Братковський відомий в історії як автор відозви до православного населення Правобережжя, в якій закликав захистити православ'я, православну церкву, боротися проти ополячення українського народу та денационалізації. По суті, це був заклик до повстання, де він критикував суспільний лад Речі Посполитої, проголосив свою прихильність до бідних та покривджених. Восени 1702 р., коли Данило з Фастова, від козацьких загонів С. Палія, пробирався на Волинь, маючи при собі відозви та інші документи, які вказували на його причетність до повстання, він потрапив до польської засідки й був ув'язнений. У луцькій в'язниці уклав заповіт (тестамент), який на сьогодні є непересічним документом не лише того далеского часу, але й свідченням високої соціальної зрілості та свідомості людини

кінця ХVІІ ст., якого В. Антонович назвав останнім дворянином-патріотом Південно-Західного краю, захисником віри й народності. Звинувачений у зраді, 26 листопада 1702 р., після катувань, Братковський був страчений на ринковій площі в Луцьку. Самійло Величко у своєму Літописі писав: «оклеветан і оскажен», «потім на смерть декретований» «благочестя святого непохитний блюститель Данила Братковський»¹.

Серед документів стосовно Д. Братковського, які було введено в обіг ще в ХІХ ст., відома «Присяга, данная: князем Вацлавом Четвертинским, Даниилом Братковским и Андреем Гуревичем, депутатами от православных дворян Волынского воеводства, wybranymi на съезде, созванном королем в Люблине для устройства церковных дел в Речи посполитой. Депутаты приносят клятву в том, что они не дадут согласия на принятие догматов, не согласованных с учением православной церкви (1679, дек. 9)»². Не забуваймо, що це був час, коли в унію переходить більшість української шляхти, а православних було позбавлено багатьох прав.

Книжка Д. Братковського «Світ, розглянутий по частинах» (83 с.) вийшла в Кракові, в друкарні Франтішка Цезарія, 1697 р. великим, як на той час, тиражем – 4100 примірників і, отже, впливала на суспільство. Вона складається з множини невеличких віршів, проте від початку й до кінця становить одну їдку сатиру на тогочасний устрій. Відомо, що вірші з цього видання переписувалися й поширювалися в суспільстві неодноразово. Те, що поет написав цю книжку польською мовою, щоправда, з українізмами та цілими реченнями українською, В. Шевчук пояснює бажанням, щоб її прочитала більша кількість людей³, а польська мова на той час була однією з літературних в українському суспільстві.

Тут доцільно ще раз підкреслити, що стосовно стародруків визначальною рисою національної приналежності є не мова, вірніше, не тільки мова, адже українська мова в сучасному розумінні сформувалася пізніше. Відомо, що українські вчені та письменники ХVІІ ст. писали свої твори латинською, польською, церковнослов'янською мовами, причому певні твори, скажімо, латинською, а інші – слов'янською чи польською мовою, залежно від

¹ Літопис Самовидця / Упор. Я. Дзира. – К., 1971. – 206 с.

² Архив Юго-Западной России. – Ч. I, Т. 4. – 1871. – С. 32–34; див. також: Українські письменники: Біобібліографічний словник.. – К., 1960. – Т. 1 – С. 222.

³ Шевчук В. Діамант у попелі (Про Данила Братковського як поета й людину) // Шевчук В. Дорога в тисячу років. – К., 1990. – С. 167.

різних причин. Але то все були літературні й наукові мови тогочасного суспільства, і Києво-Могилянська академія, зокрема, давала такі знання своїм випускникам.

Безумовно, польська бібліографія реєструє краківське видання польською мовою як польське, і це справедливо: К. Естрайхер у «Bibliografii polskiej»⁴ наводить опис видання Д. Братковського і вказує цілий ряд переважно польських книгозбірень, де ця книжка зберігалася в ХІХ ст. Проте зміст книжки, українська, так би мовити, позиція автора-волинянина, його українське походження, численні українізми, етнографічні та побутові особливості життя Волині кінця ХVІІ ст. – все це в сукупності змушує віднести твір Данила Братковського до української літератури, що традиційно, починаючи з М. Драгоманова, і робили літературознавці, історики вітчизняної літератури.

За дослідженнями сучасних літературознавців, насамперед Валерія Шевчука, Миколи Жулинського, Миколи Сулими, поетичну збірку Д. Братковського варто віднести до найкращих здобутків української барокової поезії в період найвищого її розквіту. Крім того, вона дає унікальний матеріал, якого немає в інших українських творах, для пізнання тодішнього побуту. Таким чином, книжка Д. Братковського не втратила й до наших днів свого художнього, естетичного та пізнавального значення.

Книга багато в чому алегорична, наприклад, в образах тварин явно прочитуються тогочасні держави. На думку В. Антоновича⁵, тут особливо настійливо висміюються два пороки: пияцтво та продажність. Загальний зміст твору Д. Братковського, котрий вірно відображає картину тогочасних суспільних звичаїв, В. Антонович передає так: не наука чи заслуги, а гроші панують, хто заплатить чи пригостить, той правий у суді, того вважають Демосфеном у сеймі, той одержує староства й посади, той скрізь користується повагою. Інші пиячать, б'ються й шукають, кому продати свій голос у суді. Аморальність розбестила все шляхетське суспільство, родину й державу. Селяни поневолені, русини придушені, мусять приховувати, що вони русини. Для того, щоб така політична, гостро сатирична книжка вийшла, Братковський вдається до відомого в історії цензури шляху: присвячує це видання королю Августу, який щойно обійняв польський престол, і таким чином книжка проходить цензуру. Автор полемізує на загальні високі теми, зок-

рема, про Бога та диявола, але загалом сюжети торкаються панів і підлеглих. Причому, тема Речі Посполитої розглянута під кутом зору автора, який прибув з Волинської землі.

Книга Д. Братковського наповнена українським духом, що переконливо доведено в супровідних до перевидання матеріалах. Зрозуміло, що редакційна колегія, створена для підготовки даного видання, на чолі з генеральним директором Бібліотеки, академіком НАН України О. С. Онищенком, не могла обмежитися лише передруком оригіналу. Підготовлене видання містить ґрунтовний науковий апарат: передмову директора Інституту літератури НАН України, академіка М. Жулинського, вступну статтю відомого вітчизняного письменника, літературознавця, перекладача В. Шевчука і його повний переклад українською мовою твору Д. Братковського, наукові розвідки луганських дослідників О. Бірюліної, В. Пришляка, книгознавче дослідження видання і огляд 13 його примірників з фондів НБУВ І. Римарович, публікацію заповіту Д. Братковського, а також передруки публікацій про Д. Братковського В. Антоновича, М. Максимовича⁶, В. Липинського⁷, В. Доманицького⁸ та ін.

Кошти для цього видання члени Волинського крайового братства св. ап. Андрія Первозванного збирали протягом року серед різних установ, організацій, державних діячів та приватних осіб. Список жертводавців, чийми спільними зусиллями це видання побачило світ, наведено в кінці книжки.

1982 р., завершивши нарис про Д. Братковського та його поетичну збірку, В. Шевчук писав про доцільність перекласти та видати її в повному обсязі⁹. І от, нарешті, ця книжка виходить – паралельно двома мовами, польською та українською, з науковими коментарями та дослідженнями. Таким чином, маємо надію, що завдяки здійсненому перевиданню творчість Данила Братковського, чий думки та дії вражають і сьогодні, повертається в активний обіг, що дозволить студентам, дослідникам, усім зацікавленим глибше пізнати історію вітчизняної літератури, краще зрозуміти світогляд людини кінця ХVІІ ст. і взагалі нашу історію.

⁶ Максимович М. С. О Богдане Братковском (Письмо к В. Б. Антоновичу) // Собр. соч. – К., 1876. – Т. 1. – С. 539–540.

⁷ Липинський В. Данило Братковський – суспільний діяч кінця ХVІІ століття // Літературно-науковий вісник. – К., 1909. – Т. 45. – С. 326–338.

⁸ Доманицький В. Вірші Данила Братковського // Літературно-науковий вісник. – К., 1909. – Т. 45. – С. 339–348.

⁹ Нарис під назвою «Діамант у попелі» надруковано в кн.: Шевчук В. Дорога в тисячу років: роздуми, статті, есе. – К., 1990. – С. 165–171.

⁴ *Estreicher K. Bibliografia polska.* – Kraków, 1894. – Т. 13.

⁵ Антонович В. Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / Упор. О. Тодійчук, В. Ульяновський. Вст. ст. та коментарі В. Ульяновського. – К., 1995. – С. 237–247.